

تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با گردشگری روزانه بر نواحی روستایی، با رویکرد توسعه پایدار (مورد مطالعاتی: شهرستان شمیرانات، استان تهران)

محمد رضا رضوانی^۱ - استاد دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

سعید رضا اکبریان رونیزی* - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران

عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری^۱ - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس

سیدعلی بدری^۱ - استادیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۰/۷/۲۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۴/۱۱

چکیده

از جمله تأثیرات گردشگری بر نواحی روستایی، پیامدهای اقتصادی آن است که همواره مورد توجه صاحب‌نظران بوده است. در این زمینه، موضوع درختور تأمل همان تأثیرات اشکال و الگوهای مختلف گردشگری بر نواحی روستایی است. نواحی روستایی با توجه به موقعیت‌شان در ابعاد مکانی - فضایی دربرگیرنده انواع مختلفی از گردشگری‌ها (مذهبی، ورزشی، طبیعت‌گردی و جز اینها) هستند که بسیاری از آنها در قالب الگوهای گردشگری خانه‌های دوم و روزانه در نواحی روستایی رواج می‌یابند. این الگوها نیز هر یک با توجه به ویژگی‌های‌شان تأثیرات متفاوتی بر نواحی روستایی بر جای می‌نهند. بر این اساس، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به این پرسش است که: «آیا بین تأثیرات اقتصادی الگوی گردشگری خانه‌های دوم و الگوی گردشگری روزانه در نواحی روستایی شهرستان شمیرانات تفاوت معناداری وجود دارد یا خیر؟» روش تحقیق این پژوهش توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مشاهده و ابزار پرسشنامه است داده‌های جمع‌آوری شده، با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهند که بر اساس دیدگاه ساکنان محلی، تأثیرات اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم بیشتر است و در مجموع تفاوت معناداری بین آثار اقتصادی دو الگوی مذکور وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: توسعه پایدار، آثار (تأثیرات) اقتصادی، گردشگری خانه‌های دوم، گردشگری روزانه، شمیرانات.

۱. عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران

Sr_akbarian@yahoo.com

* نویسنده مسئول:

مقدمه

گردشگری روستایی به عنوان ابزاری برای دستیابی به رشد اقتصادی و اجتماعی و نیز بازآفرینی مدّ نظر قرار گرفته و تا کنون اقدامات گسترده‌ای در زمینه توسعه گردشگری به عنوان منبع مؤثر ارتقای درآمد و اشتغال‌زایی در نواحی روستایی انجام شده است (Sharpley, 2002, 233). نواحی روستایی به دلیل دارا بودن چشم‌اندازها، جاذبه‌های طبیعی و قابلیت‌های متفاوتی که در جذب گردشگر دارند، انواع و اشکال گوناگونی از گردشگری را به نمایش می‌گذارند که بر اساس معیارها و ضوابط تقسیم‌بندی - و نیز در برخی از ویژگی‌های‌شان- با یکدیگر متفاوت‌اند. اشکال عمده گردشگری روستایی عبارت‌اند از گردشگری مبتنی بر طبیعت، گردشگری تاریخی - فرهنگی، اکوتوریسم، گردشگری مزرعه، و گردشگری سبز. هر یک از این انواع، بر اساس نحوه و مدت اقامت گردشگران (کمتر یا بیشتر از ۲۴ ساعت) در قالب دو الگوی خانه‌های دوم (ساخت یا خرید ویلا) و روزانه (کمپینگ در فضاهای باز، و اجاره خانه یا ویلا) رواج می‌یابند و با توجه به شرایط و ویژگی‌های‌شان، در بردارنده تبعات و پیامدهایی در نواحی روستایی گردشگرپذیر هستند.

بررسی‌ها حاکی از آن‌اند که گسترش دامنه مطالعه تأثیرات و پیامدهای گردشگری به دهه ۱۹۶۰ بازمی‌گردد که تأکید آن بر رشد اقتصادی به عنوان شاخص توسعه ملی بود، و بر اساس تولید ناخالص ملی (GNP) و نرخ اشتغال و همچنین ضریب تکاثر اندازه‌گیری می‌شد. در دهه ۱۹۷۰، تأثیرات گردشگری بر موضوعات و مسائل اجتماعی و فرهنگی گسترش یافت و در ادامه، با شکل‌گیری و بروز برخی از مشکلات همچون تبعات محیطی گردشگری، به نگرانی و دغدغه اصلی محققان گردشگری در دهه ۱۹۸۰ بدل گردید؛ و بدین ترتیب حرکت از تحلیل آثار رشد اقتصادی به آثار اجتماعی و اکولوژیکی تغییر یافت. این تغییر رهیافت در دهه ۱۹۹۰ با تحلیل تأثیرات پیشین گردشگری ادغام گردید و نوع گردشگری نیز مد نظر قرار گرفت، به طوری که حرکت از گردشگری انبوه به گردشگری پایدار در اشکال اکوتوریسم، گردشگری میراث و گردشگری جامعه‌محور تغییر داده شد. در این میان گردشگری فعالیتی با آثار اقتصادی‌اش

تبعات زیست‌محیطی و اجتماعی فراوانی را به دنبال داشته است (Kim, 2002, 25). در واقع، گردشگری فعالیتی است با تأثیرات و پیامدهای متفاوت مطلوب و نامطلوب، که با افزایش آگاهی مردم و محققان و تصمیم‌گیران حوزه گردشگری در مورد اشکالات و تبعات نامطلوب گردشگری انبوه، جایگزین‌های برنامه‌ریزی و نیز مدیریت و توسعه گردشگری برای آنها مطرح شد. در نتیجه، رهیافت توسعه پایدار به عنوان جایگزین مدل‌های سنتی نوکلاسیک توسعه اقتصادی پدیدار گشت (Choi, 2005, 1). رویکرد توسعه پایدار گردشگری، تحولی از رویکردهای سنتی اقتصاد نوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری به رویکرد کل است، که در این رویکرد نه تنها نیازهای بازار مورد توجه است بلکه نیازها یا ضروریات جامعه و محیط زیست طبیعی نیز مورد توجه و تأکید قرار می‌گیرد (رهنمایی و دیگران، ۱۳۸۷، ۱۸).

در همین زمینه، توسان (۲۰۰۱) مفاهیم پایه‌ای توسعه پایدار گردشگری را چنین بیان می‌دارد:

۱) توسعه گردشگری پایدار باید در تأمین نیازهای اصلی کسانی که تاکنون در مقاصد گردشگری نادیده گرفته می‌شدند، سهیم باشد؛

۲) توسعه پایدار گردشگری باید بی‌عدالتی و فقر مطلق را در مقاصد محلی گردشگری کاهش دهد؛

۳) توسعه پایدار گردشگری باید در بروز شرایط لازم در مقاصد گردشگری سهیم باشد و در ساکنان محلی اعتماد به نفس ایجاد کند و آن را از مسائل نامطلوب برهاند؛

۴) توسعه پایدار گردشگری نه تنها باید رشد اقتصادی ملی را تسریع کند بلکه باید به رشد اقتصادی محلی و منطقه‌ای نیز سرعت بخشد، آن هم با توجه به اینکه چنین رشدی باید به صورت عادلانه در بین طبقات اجتماع تقسیم شود؛ و

۵) توسعه پایدار گردشگری باید به موارد پیش‌گفته، در مقطع زمانی مشخصی پاسخ دهد، بدون اینکه بر توانایی نسل‌های آتی در برآورده ساختن نیازهای‌شان تأثیر منفی بگذارد (Tosun, 2001, 290).

برایند مفاهیم یادشده، این نتیجه را به دست می‌دهد که محقق حوزه عمل توسعه پایدار گردشگری، در پی آن باشد و باور کند که نقش گردشگری در توسعه پایدار تک‌بعدی نیست بلکه پیچیده و چندبعدی است و در عین حال دارای پیوستگی و یکپارچگی با رهیافت کل‌گراست. درک این رهیافت و به کارگیری آن در فرایند تحقیق و برنامه‌ریزی و مدیریت، گردشگری پایدار را به شکل پارادایمی تطبیقی درمی‌آورد که می‌تواند شرایط و وضعیت‌های مختلفی را در نظر گیرد و اهداف متفاوتی را - با تمرکز همان هدف واحد پایداری - دنبال کند. این امر بیان می‌دارد که توسعه پایدار گردشگری در جایگاه پارادایم تطبیقی، مفهومی گسترده و میان‌رشته‌ای است که با مباحث گسترده‌ای چون سیاست توسعه اقتصادی، موضوعات زیست‌محیطی، عوامل اجتماعی، ساختار سیستم بین‌المللی گردشگری و مانند اینها سروکار دارد (Hunter, 1997, 860).

با توجه به آنچه که ذکر شد، می‌توان گفت که بروز تأثیرات نامطلوب گردشگری منجر به طرح رویکرد توسعه پایدار در فرایند توسعه گردشگری گردید. استفاده و بهره‌گیری از پارامترهای بررسی تأثیرات گردشگری از دیدگاه ساکنان محلی در کانون تحقیقات و برنامه‌ریزی و مدیریت قرار گرفت و بدین ترتیب بهره‌مندی از شاخص‌های ذهنی (کیفی) همراه با شاخص‌های عینی (کمی) در روش‌شناسی به عنوان جریان غالب مطرح گردید. با نگرش، درک و شناخت نقش، واکنش و نگرش مردم به گردشگری، چندین روش به عنوان چارچوب نظری برای درک واکنش جامعه میزبان از گردشگری شکل گرفتند، که عبارت‌اند از نظریه‌های مبادله اجتماعی، چرخه حیات گردشگری، و روش بخش‌بندی. در نظریه بخش‌بندی هزینه و منافع بخش‌ها یا گروه‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد، و در نظریه چرخه حیات به ارزیابی گردشگری در طول زمان توجه می‌شود.

در همین زمینه، بر اساس نظریه اجتماعی که چارچوب زیربنایی همه روش‌ها و رویکردها قلمداد می‌شود، ساکنان محلی گردشگری را بر اساس منافع یا هزینه‌های آن، در عوض خدماتی که عرضه می‌دارند ارزیابی می‌کنند. در واقع چگونگی ارزیابی ساکنان محلی از مجموعه هزینه‌ها

و منافع حاصل از گردشگری، بر نحوه نگرش آنها تأثیر می‌گذارد (رهنمایی و دیگران، ۱۳۸۷، ۲۰). در این زمینه، هورن و سیمونزا (۲۰۰۲) اشاره می‌کنند که اهمیت اقتصادی گردشگری در تعیین گرایش‌های ساکنان نقش عمده‌ای دارد، به طوری که با افزایش منافع اقتصادی گرایش ساکنان مطلوب‌تر می‌شود. لیندبرگ و جانسون (۱۹۹۷) دریافتند که درک تبعات اقتصادی، نقش مؤثری در تعیین گرایش‌های مطلوب ساکنان محلی دارد، تا حدی که سبب می‌شود تبعات نامطلوب و آشفتگی‌های دیگر کم‌رنگ گردد (Lepp, 2004, 19).

در ایران نیز جاذبه‌ها و چشم‌اندازهای جذاب دیدنی و نیز شرایط اقلیمی مناسب برخی از روستاها سبب شده است که در سالیان اخیر گردشگری در این روستاها با رشد بسیاری همراه شود و انواع و الگوهای مختلفی از گردشگری در این نواحی شکل گیرد. از جمله این الگوها که تقسیم‌بندی آن بر اساس الگوی سکونت و مدت اقامت گردشگر در مقصد است، گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه است که امروزه به عنوان یکی از شیوه‌های گذران اوقات فراغت و بازیافت انرژی در شکل‌گیری جریان‌های گردشگری مطرح‌اند.

از جمله نواحی روستایی کشور که در آنها اشکال عمده گردشگری - یعنی اکوتوریسم، ورزشی، مذهبی و طبیعت‌گردی - در قالب الگوهای گردشگری خانه‌های دوم و نیز گردشگری روزانه رواج گسترده‌ای یافته است، روستاهای شهرستان شمیرانات‌اند، که تبعات و پیامدهای گوناگون این الگوهای گردشگری در نواحی مذکور به وضوح مشاهده می‌شود. توجه به این تأثیرات، به سبب اینکه ناحیه به لحاظ زیست‌محیطی آسیب‌پذیر و به لحاظ اقتصادی و اجتماعی حساس است، ضروری به نظر می‌رسد. بر همین مبنا در این مقاله با شناخت آثار اقتصادی گردشگری در ناحیه و طرح این پرسش محوری که «آیا تفاوت معناداری بین تأثیرات اقتصادی الگوهای گردشگری روزانه و گردشگری خانه‌های دوم وجود دارد؟»، با رویکرد توسعه پایدار گردشگری به بررسی و تحلیل مقایسه‌ای تأثیرات اقتصادی دو الگوی مذکور پرداخته می‌شود.

مبانی نظری

انواع مختلفی از تأثیرات گردشگری وجود دارند که به طور کلی می‌توان آنها را به تأثیرات و پیامدهای مثبت و منفی اقتصادی و محیطی و نیز اجتماعی - فرهنگی تقسیم کرد. گان^۱ (۱۹۹۴) اعتقاد دارد که هیچ شکلی از توسعه به اندازه گردشگری، دربردارنده تأثیرات دوگانه نیست (Byrd, 2009, 693). تأثیرات مختلف گردشگری به عوامل گوناگونی همچون میزان و حجم فعالیت‌های گردشگری، نوع و هدف این فعالیت‌ها، میزان درگیری جامعه میزبان در بخش گردشگری، و ظرفیت تحمیل مقاصد گردشگری بستگی دارد (Aykaç, 2005, 112). باتلر^۲ (۱۹۸۰) تأثیرات منتج از فعالیت‌های گردشگری را متأثر از دو دسته از عوامل مرتبط با گردشگران و ناحیه مقصد می‌داند (رضوانی، ۱۳۸۷، ۹۰). در همین زمینه، شارپلی (۲۰۰۸) الگویی را برای بررسی و تجزیه و تحلیل تأثیرات گردشگری ارائه کرده است که دو عامل گردشگران و نواحی مقصد مبنای این الگو به شمار می‌آیند (شکل ۱).

همان گونه که اشاره شد، گردشگری تأثیرات مختلفی را بر جای می‌نهد که از مهم‌ترین و کانونی‌ترین آنها، تبعات اقتصادی است که بیش از همه به همان‌ها توجه شده است. این به گونه‌ای است که پژوهش‌ها و تحقیقات زیادی در مورد سهم گردشگری در رشد اقتصادی صورت پذیرفته و بر آن تأکید شده است. نتایج و دستاوردها و توصیه‌های علمی و برنامه‌ریزی و مدیریتی درخور اعتنا در مورد استفاده از توسعه گردشگری نیز به عنوان ابزاری برای تحریک اقتصادی نواحی روستایی ارائه گردیده‌اند (Park, 2009, 905). در واقع گردشگری روستایی می‌تواند تأثیرات و پیامدهای مثبت و منفی همچون ایجاد اشتغال و درآمد و بالا بردن استانداردهای زندگی، افزایش هزینه زندگی، سرمایه‌گذاری، جابه‌جایی در اشتغال افراد بومی، و تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی را در پی داشته باشد.

1. Guun

2. Butler

شکل ۱. چارچوبی برای تجزیه و تحلیل اثرات گردشگری

منبع: Telfer & Sharply, 2008, 181

در مطالعات و تحقیقات فراوانی، نقش گردشگری در ایجاد فرصت‌های شغلی در نواحی مقصد را تأیید شده است (Keogh, Soutar & Mchhead, 1993, Oizam, 1987, Tosun, 2002). بیلازل و هوی^۱ (۱۹۸۰) در مطالعه خود درباره نواحی روستایی ایالت بریتیش کلمبیا، کانادا، دریافته‌اند که بیش از ۸۴ درصد ساکنان منطقه مذکور، گردشگری را عامل ایجاد اشتغال برشمرده‌اند. توسان (۲۰۰۲) نیز در مطالعه تطبیقی خود در یورگاپ^۲ (ترکیه)، نادی^۳ (فیجی) و فلوریدای مرکزی^۴ (امریکا)، ایجاد فرصت‌های شغلی از طریق گردشگری را به عنوان بخشی از تأثیرات مثبت گردشگری ذکر کرده است. تیرل و شلدون^۵ (۱۹۸۴) در مطالعه‌شان به این نتیجه رسیده‌اند که ایجاد فرصت‌های شغلی یکی از چهار مزیت گردشگری است که ساکنان محلی نیز بیشترین اشاره را به آن کرده‌اند (Kim, 2002, 27-28). کوکیور^۶ (۱۹۹۶) نیز در بررسی دیگری در بالی، دریافت که گردشگری منبع عمده‌ای در ایجاد فرصت‌های شغلی است، به طوری که توانسته است نیروی انسانی زیادی را از سراسر منطقه جلب کند، چرا که فعالیت در گردشگری در قیاس با دیگر بخش‌های اقتصاد سنتی همچون کشاورزی، توانسته است دستمزدهای بالاتری را برای افراد به وجود آورد. در مقابل نیز این اعتقاد وجود دارد که مشاغل ایجاد شده به وسیله گردشگری برای نیروی کار محلی، عموماً مشاغلی با مهارت و درآمد پایین هستند، و عواید اقتصادی‌شان در مجموع بهتر از آن چیزی نیست که کارگران قبلاً در کشاورزی به دست می‌آوردند. لیکن برای نیروی محلی چنین فرض می‌شود که به دلیل ایفای نقش جدید و شهری گردشگری، فعالیت در مشاغل مرتبط با آن، مقام و منزلت بالاتری دارد (Aykac, 2005, 119).

1. Belisle and Hoy
2. Urgan
3. Nadi
4. Central Florida
5. Tyrrell and Sheldon
6. Cukier

نکته دیگر در مطالعات و تحقیقات، بررسی نقش گردشگری در اقتصاد محلی و درآمد و استاندارد زندگی است. به عنوان مثال، می‌توان به نقش گردشگری در بهبود اقتصاد محلی (Ritchie, 1988; Brayley et al., 1989; Allen et al., 1988)، تأثیر گردشگری بر استانداردهای زندگی (Um & Crompton, 1990; Tosun, 2002; Belisle & Holi, 1980)، تأثیر گردشگری بر افزایش سرمایه‌گذاری (Liu et al., 1987)، و تأثیر آن بر افزایش فعالیت‌های تجاری (Prentice, 1993) اشاره کرد. یافته‌های مطالعات مذکور حاکی از آن‌اند که ساکنان محلی بهبود و افزایش درآمد، استاندارد زندگی، سرمایه‌گذاری‌ها و افزایش فعالیت‌های تجاری را در زمره تبعات و پیامدهای فعالیت‌های گردشگری در جامعه‌شان دانسته‌اند (Kim, 2002, 29). گرچه به طور کلی تأثیرات مثبت اقتصادی گردشگری مورد تأیید است، ولی بسیاری از پژوهشگران بر آن‌اند که گردشگری معمولاً به هزینه‌های اقتصادی جامعه میزبان دامن می‌زند. از این دست‌اند افزایش قیمت کالا و خدمات، افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش هزینه زندگی، برگشت ناچیز سرمایه، فصلی بودن فرصت‌های شغلی، جابه‌جایی در اشتغال افراد بومی و منسوخ شدن برخی از فعالیت‌های مرسوم مانند کشاورزی و ماهیگیری در نواحی روستایی (علیقلی‌زاده، ۱۳۸۷، ۳۳).

به عنوان نمونه، در تحقیقات و مطالعات مختلف، افزایش قیمت کالا و خدمات و قیمت زمین به عنوان تبعات منفی گردشگری در نواحی مقصد به اثبات رسیده است (Belisle & Hoy, 1980; Keogh, 1989; Pizam, 1978; Tosun, 2002). به عقیده فردریک^۱ (۱۹۹۲)، رشد و توسعه گردشگری باعث تورم قیمت‌های زمین و مسکن می‌شود؛ و این تورم فراتر از آن چیزی است که ساکنان محلی بتوانند از عهده تأمین آن برآیند. تورم قیمت زمین و مسکن می‌تواند باری اضافی بر دوش مردمان جوامع روستایی باشد. به علاوه، گاهی اوقات افزایش هزینه‌های زمین و مسکن باعث جابه‌جایی مکانی افراد و خانوارها از جوامع‌شان می‌شود

1. Frederick

(Cascante, 2008, 20). پیزام^۱ (۱۹۷۸) نیز در مطالعه‌اش دریافت که ساکنان محلی افزایش هزینه زمین و مسکن را به عنوان یکی از پیامدهای منفی گردشگری عنوان کرده‌اند. همچنین در مطالعه‌ای در ترکیه، بیش از ۷۰ درصد از پاسخ‌دهندگان بر این باور بوده‌اند که گردشگری موجب افزایش ارزش ملک و قیمت مسکن گردیده است. با این حال، تحقیقات دیگر نشان از گرایش‌های خنثی تری دارند، به طوری که بیلازول و هوی (۱۹۸۰) در تحقیق خود در نواحی روستایی برتیش کلمبیا، دریافتند که ۹۰ درصد پاسخگویان تأثیرات گردشگری را بر هزینه زمین و مسکن خنثی ارزیابی کرده‌اند. بدین ترتیب، این یافته‌ها حاکی از آن‌اند که هر چند تغییر عمده در قیمت زمین و مسکن اغلب مرتبط با توسعه گردشگری است اما درک این تأثیرات نزد ساکنان متفاوت است (Kim, 2002, 29-30).

در خصوص گردشگری خانه‌های دوم، مطالعات نشان می‌دهند که سابقه شکل‌گیری این خانه‌ها به دوران کلاسیک برمی‌گردد که مردمان اجتماع برای لذت و آرامش و اغلب برای فرار از گرمای نامطلوب تابستان در محل سکونت‌شان، به سکونتگاه‌های دیگری پناه می‌بردند (Jafari, 2000, 523)؛ اما گسترش این الگو را می‌توان پس از توسعه شهرنشینی و صنعتی شدن، به ویژه در حومه شهرها در با دوره پس از جنگ جهانی دوم دانست.

این نوع گردشگری نیز به مانند دیگر الگوها، تأثیر عمده‌ای در تحولات شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی و رفاه روستایی دارد. مالکان خانه‌های دوم همان گردشگران هستند و به همین دلیل تأثیرات گردشگری خانه‌های دوم نیز به مانند تأثیرات دیگر شکل‌ها و الگوهای گردشگری است. البته خصوصیات گردشگری خانه‌های دوم، مانند اقامت طولانی در منطقه مقصد، نشانگر آن است که برخی از تأثیرات، نمودی بارزتر دارند (Muller et al., 2004, 15).

مطالعات پویا و نظام‌مند و گسترده مربوط به تبعات اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم در جوامع میزبان (مقاصد)، موضوعی است که خاستگاه آن به دهه ۱۹۳۰ بازمی‌گردد؛ یعنی زمانی

1. Pizam

که این پدیده برای نخستین بار به عنوان پدیده‌ای عمومی مطرح شد. از آن میان، لیونگدال^۱ (۱۹۳۸) به موضوع تأثیرات اقتصادی محلی گردشگری خانه‌های دوم در ناحیه اطراف شهر استکهلم سوئد پرداخت. وی در مطالعات خود بیان داشت که جمعیت محلی به‌طرز فزاینده‌ای به درآمدهای تولیدشده از گردشگران بستگی می‌یابند و آن را جایگزین درآمدهای نزولی از بخش‌های سنتی مانند کشاورزی و ماهیگیری می‌کنند. جمعیت محلی در این مجمع‌الجزایر به این نکته توجه دارند که ارائه خدمات به این نوع گردشگران برای‌شان درآمد فراوانی به همراه دارد، در حالی که بخش‌های سنتی اقتصاد نمی‌توانند درآمد مورد نیاز آنان را تأمین کنند. با این حال، این وضعیت به خاطر فصلی بودن نتوانسته است نقش چندانی در کاهش جمعیت و مهاجرت ساکنان چندان نقش ایفا کند. در همین زمینه، نوردین^۲ (۱۹۹۴) بر این باور است که درآمد تولیدشده از گردشگری خانه‌های دوم بیشتر از درآمد به دست آمده از منابع سنتی ساکنان محلی است. بنابراین، توسعه گردشگری خانه‌های دوم می‌تواند در ایجاد اشتغال و کسب درآمد در جوامع میزبان روستایی نقش تعیین‌کننده‌ای در بر داشته باشد (Marajavara, 2008, 12).

نکته راهبردی دیگر در یافته‌های مطالعات آن است که خانه‌های دوم تأثیر عمده‌ای بر صنعت ساخت‌وساز در زمان رکود فعالیت‌های کشاورزی می‌نهند. در عین حال گردشگری خانه‌های دوم، مشاغلی را برای مردمی که در فروش و اجاره و نگهداری و سرایداری املاک شرکت دارند، به وجود می‌آورد. برخی از مردم بر این باورند که به نحوی به گردشگری خانه‌های دوم وابستگی دارند؛ و برای عده‌ای دیگر از این لحاظ اهمیت دارد که زمین‌های کشاورزی را هنگام کاهش درآمد کشاورزی می‌فروشند. برخی می‌گویند که گردشگری خانه‌های دوم به استقرار رستوران‌های متنوع در ناحیه کمک می‌کند (Norris et al., 2007, 11). در بسیاری از

1. Liungdahl

2. Nordin

موارد استدلال می‌شود که گردشگری خانه‌های دوم به حفظ و توسعه خدمات در نواحی روستایی یاری می‌رساند. در غیر این صورت نواحی روستایی بر لبه پرتگاه شکست اقتصادی ناشی از نزول منافع، که خود پیامد روند عمومی مهاجرت از روستاهاست، قرار می‌گیرند. مالکان خانه‌های دوم از مغازه‌های کوچک روستایی حمایت می‌کنند و به نگهداری سطوح خدمات در روستا یاری می‌رسانند (Muller et al., 2004, 17). لپانن^۱ (۲۰۰۳) بیان می‌کند که گردشگری خانه‌های دوم در فنلاند، از مهم‌ترین عناصر توسعه در نواحی روستایی است، به گونه‌ای که برای بسیاری از جوامع کوچک، خانه‌های دوم و اوج تقاضای فصلی آن، حفظ خدمات موجود و توسعه آن - و حتی ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر- را به دنبال داشته است. افزون بر این، گسترش علاقه‌مندی گردشگران به تفریح در روستا می‌تواند موجب افزایش علاقه در تولید محصولات محلی گردد. این تولیدات، امکان ارائه قیمت بالاتری را برای تولیدکننده، در مقایسه با آنچه که در بازار خرده‌فروشی ارائه می‌کنند، فراهم می‌سازد. بدین ترتیب، می‌توان گفت که گردشگری خانه‌های دوم در حفظ واحدهای کشاورزی محلی در سطح کوچک مقیاس کمک می‌کند (Mathieson & Wall, 1982).

از دیگر پیامدهای مثبت خانه‌های دوم می‌توان به کسب درآمد و تقویت نهادهای مدیریتی محلی اشاره کرد. دیلر و دیگران (۱۹۹۷) بر این باورند که شهرداری‌ها (دهیاری‌ها) و مدیران محلی به گردشگری خانه‌های دوم علاقه خاصی دارند، چرا که این خانه‌ها باعث افزایش درآمدهای مالیاتی و همچنین درآمد کسب‌وکارهای محلی می‌شوند. مالیات‌هایی که مالکان خانه‌های دوم می‌پردازند نیز می‌تواند نقش عمده‌ای در توسعه محلی - به ویژه توسعه خدمات زیربنایی - داشته باشد، چرا که مالکان به اندازه ساکنان محلی از خدمات عمومی استفاده نمی‌کنند (Muller et al., 2004, 18).

به طور کلی تأثیرات اقتصادی مثبت خانه‌های دوم دارای نقش پراهمیتی در تصمیم‌گیری

1. Leppanen

برنامه‌ریزان روستایی و مدیرانی است که در کاربری زمین و توسعه گردشگری نقش دارند. توسعه خانه‌های دوم به خصوص پس از رکودهای اقتصادی و تغییر در کشاورزی سنتی یا خدمات، به دلیل منافع بالقوه‌ای که می‌تواند برای اقتصاد منطقه داشته باشد، به عنوان گزینه‌ای در توسعه مناطق روستایی در نظر گرفته می‌شود (Muller et al., 2004, 18).

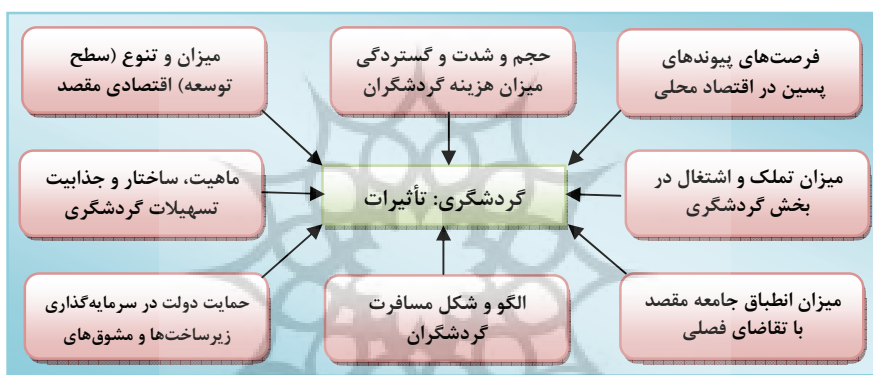
با این توصیف، تأثیرات گردشگری خانه‌های دوم تنها به پیامدهای مطلوب و مثبت محدود نمی‌شود بلکه دربردارندهٔ تبعات منفی در مقصد و جامعه میزبان نیز هست. از جمله تبعات منفی، تهدیدی است که اینها برای بخش کشاورزی به همراه دارند. در واقع تقاضای زمین برای احداث خانه‌های دوم، باعث تغییر کاربری اراضی کشاورزی و تبدیل آنها به ویلاهای ویلاقی می‌شود که همین امر شرایط مناسبی برای حفظ فعالیت‌های کشاورزی نیست. گسترش بدون برنامه خانه‌های دوم باعث از دست رفتن اراضی مرغوب و نیمه‌مرغوب کشاورزی می‌شود و افزون بر آن، به قطعه قطعه شدن بهره‌برداری‌های کشاورزی می‌انجامد و در نهایت سطح تولید، کاهش بسیار عمیقی می‌یابد (Marajavara, 2008, 13).

از دیگر تأثیرات منفی این است که توسعه گردشگری خانه‌های دوم، توجیه اقتصادی ندارد. این خانه‌های دوم که بسیار مجلل و گران‌قیمت‌اند، در بیشتر ایام سال خالی هستند؛ و این هم می‌تواند چندان توجیه اقتصادی نداشته باشد. اگر همین سرمایه جذب بازار کار و تولید گردد نه تنها پول رایج را کد و بی‌استفاده نمی‌ماند و در جریان می‌افتد، بر اثر تولید می‌تواند ارزش افزوده واقعی - و نه کاذب - به وجود آورد، که این به نفع اقتصاد ملی و کل جامعه است. همچنین این الگو در مقصد معین، می‌تواند تأثیر عمده‌ای در افزایش قیمت زمین داشته باشد، چرا که تقاضای زمین برای ایجاد بنا، گاه به نحوی سرسام‌آور موجب افزایش بهای زمین می‌شود. این امر به افزایش تورم و تشدید پدیده زمین‌خواری دامن می‌زند، که در نهایت فشار آن بر تمامی اقشار جامعه و به خصوص طبقه ضعیف و متوسط وارد می‌آید (صالحی‌نسب، ۱۳۸۴، ۵۶).

با توجه به آنچه که بیان گردید، گردشگری روستایی پیامدهای اقتصادی گوناگونی را در مقاصد بر جای می‌نهد. نکته درخور تأمل دیگر در زمینه تأثیرات اقتصادی گردشگری، عوامل تشدیدکننده و بالابرندهٔ ارزش این گونه تأثیرات‌اند (شکل ۲). عواملی چون میزان و تنوع (سطح

سعیدرضا اکبریان رونیزی و همکاران ————— تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با ...

توسعه) اقتصادی مقصد، ماهیت و همچنین ساختار و جذابیت تسهیلات گردشگری، حمایت دولت در سرمایه‌گذاری زیرساخت‌ها و مشوق‌های گردشگری، حجم و شدت و میزان هزینه گردشگران، میزان تملک و اشتغال غیربومیان در مشاغل گردشگری، میزان انطباق جامعه میزبان با تقاضای فصلی گردشگری و الگو و شکل مسافرت گردشگران از مهم‌ترین عوامل و فاکتورهایی هستند که ارزش و میزان تبعات و تأثیرات اقتصادی گردشگری، به آنها بستگی می‌یابد (Telfer & Sharply, 2008, 180).

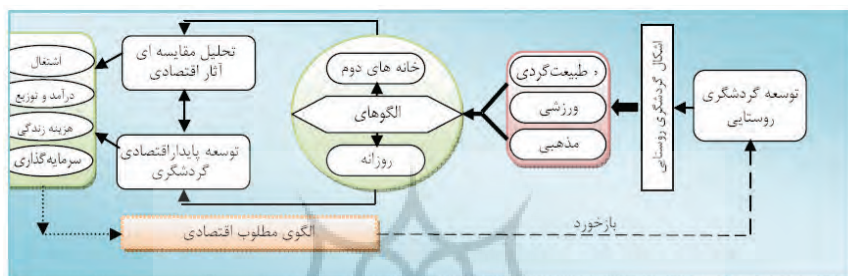

شکل ۲. عوامل تعیین‌کننده در تأثیرات اقتصادی گردشگری

منبع: Telfer & Sharply, 2008, 181

با تحلیل نوشتارهای مربوط به تأثیرات اقتصادی گردشگری، می‌توان گفت که در مجموع با توجه به تحلیل نوشتارهای مربوط به تأثیرات اقتصادی گردشگری، می‌توان گفت که در مجموع نواحی روستایی با توجه به پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری، به ویژه در نقاط پیرامونی شهرها، با اشکال مختلفی از گردشگری روبه‌رو هستند. این اشکال در قالب الگوهای گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه دیده می‌شوند. این الگوها با توجه به خصوصیات‌شان، در بردارنده تأثیرات و پیامدهای متفاوتی هستند. از جمله اینها، تأثیرات اقتصادی است، که توجه پژوهشگران همواره به آن معطوف شده است. در کنار این موضوع، پارادایم توسعه پایدار

گردشگری مطرح می‌شود، که از کارآمدترین رویکردهای جایگزین برای توسعه به شمار می‌آید، توان بالقوه‌ای در کاهش تبعات منفی گردشگری انبوه دارد. بنابراین شناخت آثار این الگوها با رویکرد توسعه پایدار گردشگری، در برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری ضروری به نظر می‌رسد. با توجه به مباحث مطرح‌شده، الگوی مفهومی پژوهش در شکل ۳ نشان داده شده است.

شکل ۳. مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی

روش‌شناسی این مقاله، روش توصیفی - تحلیلی و مقایسه‌ای و همچنین مبتنی بر روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه‌ای) است. به منظور دستیابی به هدف مطرح‌شده، پنج روستای "شمشک، آهار، لالان، افجه و لواسانات بزرگ" در شهرستان شمیرانات که هر دو الگوی گردشگری خانه‌های دوم و روزانه در آنها رواج دارند، انتخاب شده‌اند. جامعه آماری این پژوهش را ساکنان محلی نواحی روستایی مذکور تشکیل می‌دهند. در روش پرسشنامه ۱۰۵ سرپرست خانوار با استفاده از روش کوکران به عنوان حجم نمونه مشخص شدند و سپس با توجه به تعداد خانوارهای ساکن در روستاها سهم هر یک از پرسشنامه تعیین شد و به صورت تصادفی در روستاها تکمیل گردید. گفتنی است که شاخص‌ها و نماگرهای انتخاب شده ابتدا بر اساس مرور نوشتارها و مطالعات مربوط و تحلیل محتوای آنها انتخاب شدند (۳۴ نماگر)؛ سپس بر مبنای ۵ معیار (ارتباط با موضوع، دسترسی به اطلاعات، شفافیت و معتبر بودن، قابلیت اندازه‌گیری،

قابلیت مقایسه در طول زمان و مکان) به وسیله ۳۵ نفر از متخصصان با روش دلفی در دو مرحله مورد بررسی قرار گرفت؛ و در نهایت طی فرایند ۹ مرحله‌ای، ۲۶ نماگر در قالب ۴ شاخص عمده با روایی ۰/۷۹۳ مورد تأیید قرار گرفت^۱ (شکل ۴). همچنین سنجش پایایی پرسشنامه با بهره‌مندی از روش آلفای کرونباخ و روایی آن با روش تحلیل عاملی انجام شد که ضریب کل آلفا برابر ۰/۷۳۱ و مقدار K.M.O برابر ۰/۸۱۲ به دست آمد. همچنین به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS (آمار توصیفی و استنباطی) استفاده شده است.

شکل ۴. فرآیند تبیین شاخص‌ها و نماگرهای توسعه پایدار

معرفی ناحیه و روستاهای مورد مطالعه

شهرستان شمیرانات با مساحتی حدود ۱۱۸۸ کیلومتر مربع واقع در شمال کلان‌شهر تهران، از شمال به استان مازندران، از شرق به شهرستان دماوند، از جنوب به شهرستان تهران، و از غرب

۱. رضوانی، محمدرضا و دیگران (۱۳۹۰)، تبیین شاخص‌های محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلان‌شهرها مورد: روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، زیر چاپ.

به استان البرز متصل است. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری این شهرستان با جمعیتی ۳۸۳۱۱ نفری (۴۱/۳ درصد جمعیت روستایی) مشتمل بر دو بخش رودبار قصران و بخش لواسانات، و ۳ دهستان و ۲۶ روستای دارای ۵۰ خانوار و بیشتر است. روستاهای نمونه در این تحقیق از جمله نواحی گردشگرپذیر هستند، که با توجه به دارا بودن آب و هوای مناسب، آثار تاریخی، پیست اسکی، همجواری با رودخانه، وجود آبشار و مجاورت قله‌های مناسب برای کوهنوردی، در فصل‌های مختلف سال توجه گردشگران فراوانی را به خود جلب می‌کنند. مطابق آمار سال ۱۳۸۵، روستاهای نمونه در مجموع دارای ۹۴۱ خانوار و ۳۲۲۰ نفر جمعیت، و روستاهای آهار و لواسانات بزرگ به ترتیب پرجمعیت‌ترین و کم‌جمعیت‌ترین روستاها بوده‌اند. جدول ۱ ویژگی‌های جمعیتی و جاذبه‌های مهم روستاهای نمونه را نشان می‌دهد.

جدول ۱. تعداد خانوار و جاذبه‌های مهم گردشگری روستاهای نمونه

روستا	خانوار	جاذبه‌ها
افجه	۱۸۶	آب و هوای مناسب - دشت هویج - آبشار پسکوهک - آبشار چورن - نزدیکی به قله ریزان - آتشکوه - ساکا - مسیر کوهپیمایی افجه به دشت لار
آهار	۲۳۲	آب و هوای مناسب - رودخانه - آبشار شکراب، امامزاده شکراب - نزدیکی به قله قلعه دختر - مسیر پیاده‌روی آهار به شهرستانک
شمشک بالا	۱۹۲	آب و هوای مناسب - قله مرتفع و برفگیر (سرک چال و کلون بستک) - پیست اسکی
لالان	۱۸۳	آب و هوای مناسب - رودخانه - بقعه امامزاده عبدالله - تنگ لالان - نزدیکی به چشمه معدنی تلخاب و قله جانستون و خلنو
لواسانات بزرگ	۱۴۸	آب و هوای مناسب - درخت چنار ۸۰۰ ساله - وجود باغ‌های سرسبز

یافته‌ها

یافته‌های تحقیق شامل یافته‌های توصیفی و تحلیلی است که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود:

یافته‌های توصیفی

الف) ویژگی‌های جامعه نمونه

کل جامعه نمونه این پژوهش ۱۰۵ نفر (۹۰/۵ درصد مرد و ۹/۵ درصد زن) با میانگین سنی ۴۳/۱ سال است، که بیشترین‌شان (۴۲/۹ درصد) دارای تحصیلات متوسطه بوده‌اند. بررسی وضعیت شغلی پاسخگویان نشان می‌دهد که ۳۹ درصد آنها وابستگی شغلی به گردشگری دارند که از این میزان ۲۶/۸۳ درصد وابستگی‌شان به گردشگری خانه‌های دوم، ۲۹/۲۷ درصد به گردشگری روزانه، و ۴۳/۹ درصد آنها به هر دو الگوی گردشگری است.

ب) تأثیرات اقتصادی الگوهای گردشگری

در این قسمت به بررسی و تحلیل مقایسه‌ای تأثیرات اقتصادی الگوهای گردشگری بر مبنای ۲۶ نماگر و در قالب ۴ شاخص عمده (فعالیت و اشتغال، درآمد و توزیع آن، هزینه زندگی و سرمایه‌گذاری) پرداخته می‌شود.

شاخص فعالیت و اشتغال

ارزیابی دیدگاه ساکنان درباره تأثیرات الگوهای گردشگری در نماگرهای این شاخص، روشن می‌سازد که در مجموع گردشگری خانه‌های دوم تأثیر بیشتری در شاخص مذکور داشته است، به طوری که میانگین آثار گردشگری خانه‌های دوم در طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای برای این شاخص برابر ۳/۲۶ است (انحراف معیار ۰/۵۹) که از حداکثر ۴/۸۷ در نماگر ایجاد فرصت‌های شغلی برای ساکنان محلی تا حداقل ۲/۲۱ در نماگر استمرار فعالیت‌های کشاورزی نوسان دارد. در حیطه گردشگری روزانه میانگین برابر ۲/۷۲ و انحراف معیار برابر ۰/۶۳ است که از حداکثر

۳/۰۹ در نماگر رضایت‌مندی شاغلان بخش گردشگری تا حداقل میانگین رتبه‌ای ۱/۹ برای نماگر استمرار فعالیت‌های کشاورزی در نوسان بوده است.

شاخص درآمد و توزیع آن

یافته‌های به دست آمده از پرسشنامه، مشخص می‌سازد که جامعه نمونه آماری عمدتاً بر تأثیرگذاری گردشگری خانه‌های دوم بر شاخص درآمد و توزیع آن تأکید داشته‌اند، چرا که آثار گردشگری خانه‌های دوم بر نماگرهای این شاخص با میانگین ۳/۸ و انحراف معیار ۰/۴، و میانگین و انحراف معیار آثار گردشگری روزانه بر این شاخص به ترتیب ۳ و ۰/۵۸ است. همچنین در گردشگری خانه‌های دوم نماگرهای افزایش درآمد کاسبان محلی و نماگر رضایت ساکنان محلی از درآمد به ترتیب با میانگین ۴/۱۶ و ۳/۴۳، بیشترین و کمترین میانگین را دارد؛ و در گردشگری روزانه میانگین رتبه‌ای نماگرها از ۳/۳۷ برای افزایش درآمد ساکنان محلی تا میانگین ۲/۵۶ برای نماگر ثبات درآمدی در نوسان است.

شاخص هزینه زندگی

به منظور ارزیابی آثار الگوهای گردشگری بر این شاخص، چهار نماگر شامل افزایش توانایی خانوارها برای تأمین هزینه زندگی، افزایش قیمت زمین در روستا، افزایش توانایی خانوارها (جوانان و زنان سرپرست خانوار) در تهیه مسکن، و افزایش قدرت خرید ساکنان محلی انتخاب شدند. بررسی مقایسه‌ای میانگین رتبه‌ای آثار دو الگو بر هر یک از نماگرهای شاخص هزینه زندگی، نشان از تأکید بیشتر جامعه میزبان بر آثار الگوی گردشگری خانه‌های دوم دارد. این به گونه‌ای است که میانگین تأثیر گردشگری خانه‌های دوم بر این شاخص برابر ۳/۸۴ (انحراف معیار ۰/۶۷) است، و میانگین رتبه‌ای نماگرها از ۳/۸۴ (افزایش قدرت خرید ساکنان محلی) تا ۳/۴ (افزایش توانایی خانوارها در تهیه مسکن) نوسان داشته است. میانگین گردشگری روزانه نیز ۳/۰۱ است، که حداکثر و حداقل آن مربوط به نماگرهای افزایش قدرت خرید ساکنان ($X = ۳/۲۲$) و افزایش قیمت زمین ($X = ۲/۸$) بوده است.

شاخص سرمایه‌گذاری

از جمله آثاری که گردشگری به دنبال دارد، سرمایه‌گذاری در زمینه‌های مختلف در عرصه‌های گردشگری است. در این زمینه، با انتخاب شش نماگر به بررسی مقایسه‌ای آثار دو الگوی گردشگری در این شاخص پرداخته شد. ارزیابی دیدگاه ساکنان در مورد تأثیرات الگوهای گردشگری در نماگرهای این شاخص، نشان می‌دهد که الگوهای گردشگری جز در ۳ نماگر - یعنی ایجاد مؤسسات اقتصادی جدید مرتبط با بخش گردشگری، سرمایه‌گذاری در زمینه فعالیت‌های تولیدی مربوط به گردشگری، و سرمایه‌گذاری در خدمات آموزشی ترویجی و اطلاع‌رسانی گردشگری- تأثیر چندانی نداشته، اما در ۳ نماگر دیگر تأثیر مناسبی داشته‌اند. به طور کلی در این شاخص میانگین تأثیرات گردشگری خانه‌های دوم و روزانه به ترتیب برابر ۳ و ۲/۷ است. در همین زمینه، نماگر سرمایه‌گذاری در تأسیسات زیربنایی در الگوی خانه‌های دوم و نماگر سرمایه‌گذاری افراد بومی در بخش گردشگری برای الگوی روزانه بیشترین میانگین رتبه‌ای، و نماگر ایجاد مؤسسات اقتصادی جدید مرتبط با بخش گردشگری در هر دو الگو کمترین میانگین رتبه‌ای را داشته‌اند.

یافته‌های تحلیلی

مقاله حاضر برای پاسخگویی به این پرسش تدوین شده است: «آیا تفاوت معناداری بین تأثیرات اقتصادی الگوهای گردشگری در نواحی روستایی شمیرانات وجود دارد؟» بدین منظور، برای تبیین تفاوت معنادار بین تأثیرات دو الگوی گردشگری بر هر یک از نماگرها از آزمون آماری ویلکاکسون، و برای تبیین تفاوت معناداری تأثیرات بر روی شاخص‌های عمده (چهار شاخص) از آزمون آماری T وابسته استفاده شده است.

بررسی تفاوت معناداری بین تأثیرات دو الگوی گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه بر اساس هر یک از نماگرها، نشان می‌دهد که جز در نماگرهای ایجاد مؤسسات اقتصادی جدید مرتبط با بخش گردشگری، سرمایه‌گذاری در زمینه فعالیت‌های تولیدی مربوط به گردشگری، سرمایه‌گذاری افراد بومی در بخش گردشگری، سرمایه‌گذاری در خدمات آموزشی ترویجی و اطلاع‌رسانی گردشگری که وجود تفاوت معنادار را بین تأثیرات دو الگوی گردشگری رد می‌کند

($Sig > 0/05$)، بین تأثیرات دو الگو در دیگر نماگرهای مورد مطالعه تفاوت معناداری وجود دارد ($Sig < 0/05$)، همچنین بررسی تفاوت معناداری بین شاخص‌های عمده مورد مطالعه بر اساس آزمون آماری T وابسته، مشخص می‌سازد که بین تأثیرات دو الگو بر شاخص‌های ایجاد اشتغال و درآمد با سطح معناداری $0/001$ (۹۹ درصد اطمینان)، شاخص درآمد و توزیع آن با سطح معناداری $0/001$ ، شاخص هزینه زندگی با سطح معناداری $0/001$ (۹۹ درصد اطمینان)، تفاوت معناداری وجود دارد. این در حالی است که بین تأثیرات دو الگوی مورد مطالعه بر شاخص سرمایه‌گذاری، با توجه به سطح معناداری محاسبه شده ($Sig > 0/05$)، تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. در مجموع، بر اساس محاسبات انجام شده، می‌توان اذعان داشت که بین تأثیرات اقتصادی دو الگوی گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه با ۹۹ درصد اطمینان، تفاوت معناداری به چشم می‌خورد ($Sig < 0/05$)، جدول‌های ۲ و ۳ سطح معناداری شاخص‌ها و نماگرهای مورد مطالعه را نشان می‌دهند.

جدول ۲. میانگین، انحراف معیار و تفاوت معناداری آثار اقتصادی الگوهای گردشگری

به تفکیک نماگرها با استفاده از آزمون ویلکاکسون

سطح معناداری (Sig)	مقدار Z	گردشگری روزانه		گردشگری خانه‌های دوم		نماگر	تفاوت معناداری
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین		
0/001	-۵/۶۸	۱/۱۸	۳	۱/۱۲	۳/۸۷	ایجاد فرصت‌های شغلی برای ساکنان محلی	آثار اشتغال و فعالیت
0/002	-۳/۱۱	۱/۴۳	۲/۶	۱/۴۵	۳/۰۲	ایجاد و توسعه کارآفرینی	
0/001	-۵/۵۴	۱/۳۴	۲/۸	۱/۴۳	۳/۸	استخدام ساکنان محلی	
0/001	-۴/۷۲	۱/۲۸	۲/۹	۱/۱۹	۳/۵۶	تنوع فرصت‌های شغلی	
0/002	-۳/۱	۱/۳۸	۳	۱/۱۲	۳/۴۷	ایجاد فرصت‌های شغلی برای جوانان	
0/0۱۷	-۲/۳۹	۱/۲۸	۲/۰۲	۱/۳۲	۲/۳۲	ایجاد فرصت‌های شغلی برای زنان	
0/0۴۹	-۱/۹۷	۱/۱۸	۳/۰۴	۱/۲۷	۳/۳۱	امنیت شغلی	
0/0۱۰	-۳/۹۳	۱/۱۳	۳/۰۹	۱/۱۹	۳/۷۲	رضایت‌مندی شاغلان بخش گردشگری	
0/0۰۷	-۲/۷۱	۱/۲۳	۱/۹	۱/۲۳	۲/۲۱	استمرار فعالیت‌های کشاورزی	

نماینده	نماگر	گردشگری خانه‌های دوم		گردشگری روزانه		مقدار Z	سطح معناداری (Sig)
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین		
درآمد و توزیع آن	افزایش درآمد ساکنان محلی	۳/۹۶	۱/۱۴	۳/۳۷	۱/۲۳	-۴/۰۶	۰/۰۰۱
	ایجاد درآمد برابر برای ساکنان محلی	۳/۸۹	۱/۰۶	۳/۳۲	۱/۳۹	-۳/۶۷	۰/۰۰۱
	رضایت ساکنان محلی از درآمد	۳/۴۳	۱/۲۳	۲/۷۳	۱/۳۲	-۴/۸۴	۰/۰۰۱
	ثبات درآمدی	۳/۶۵	۱/۱۱	۲/۵۶	۱/۴۲	-۵/۸	۰/۰۰۱
	افزایش درآمد کاسبان محلی	۴/۱۶	۰/۹۲	۳/۰۵	۱/۲۳	-۶/۱	۰/۰۰۱
	ایجاد درآمد برای نهادهای محلی	۳/۵۲	۱/۱۳	۲/۳	۱/۲۶	-۶/۲۹	۰/۰۰۱
	کاهش فقر در روستا	۳/۸	۱/۱۳	۳/۱۲	۱/۲۹	-۴/۹۷	۰/۰۰۱
هزینه زندگی	افزایش توانایی خانوارها برای تأمین هزینه زندگی	۳/۷۱	۱/۱۶	۳/۱۶	۱/۲۴	-۴/۰۸	۰/۰۰۱
	افزایش قیمت زمین در روستا	۳/۷	۱/۳۱	۲/۸	۱/۴۳	-۵/۰۸	۰/۰۰۱
	توانایی خانوارها (جوانان و زنان سرپرست خانوار) در تهیه مسکن	۳/۴	۱/۲۲	۲/۹	۱/۳۶	-۲/۹	۰/۰۰۳
	افزایش قدرت خرید ساکنان محلی	۳/۸۴	۱/۱۱	۳/۲۲	۱/۲۱	-۴/۳	۰/۰۰۱
سرمایه‌گذاری	ایجاد مؤسسات اقتصادی جدید مرتبط با بخش گردشگری	۲	۱/۱۳	۱/۹۴	۱/۲۲	-۱/۵	۰/۱۳۱
	سرمایه‌گذاری در زمینه خدمات رفاهی مربوط به گردشگری	۳/۶۴	۱/۳۲	۳/۰۴	۱/۲۹	-۳/۱۸	۰/۰۰۱
	سرمایه‌گذاری در زمینه فعالیت‌های تولیدی مربوط به گردشگری	۲/۴	۱/۲۹	۲/۱۸	۱/۲۵	-۱/۱۷	۰/۲۴
	سرمایه‌گذاری در زمینه تأسیسات زیربنایی مربوط به گردشگری	۴/۱	۱/۲	۳/۱۳	۱/۱۶	-۴/۸۷	۰/۰۰۱
	سرمایه‌گذاری افراد بومی در بخش گردشگری	۳/۶	۱/۲۴	۳/۸	۱/۱۴	-۱/۱۸	۰/۲۳۶
	سرمایه‌گذاری در خدمات آموزشی ترویجی و اطلاع‌رسانی گردشگری	۲/۴۳	۱/۲۳	۲/۲۹	۱/۲۵	-۱/۹۶۴	۰/۳۳۵

جدول ۳. میانگین، انحراف معیار و تفاوت معناداری تأثیرات اقتصادی الگوهای گردشگری بر شاخص‌ها (آزمون t وابسته)

سطح معناداری	آماره	گردشگری روزانه		گردشگری خانه‌های دوم		شاخص
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۰۱	۸/۲	۰/۶۳	۲/۷۲	۰/۵۹	۳/۲۶	ایجاد اشتغال و فعالیت
۰/۰۰۱	۱۵/۲۱	۰/۵۸	۳	۰/۴	۳/۸	درآمد و توزیع آن
۰/۰۰۱	۸/۱	۰/۷۳	۳/۰۱	۰/۶۷	۳/۶	هزینه زندگی
۰/۱۹۷	۴/۷	۰/۴۹	۲/۷	۰/۵۱	۳	سرمایه‌گذاری
۰/۰۰۱	۱۳/۹	۰/۳۵	۲/۹	۰/۳۸	۳/۴	مجموع شاخص‌ها

در همین زمینه، به منظور بررسی دقیق‌تر، دیدگاه ساکنان محلی درباره الگوی مطلوب به لحاظ عملکردی و همچنین الگوی مؤثرتر اقتصادی مورد مطالعه قرار گرفت. بر اساس آزمون کای اسکوتر (وجود همبستگی) و ضریب کرامر (میزان شدت همبستگی)، ملاحظه می‌شود که بین متغیرهای مذکور از دیدگاه ساکنان محلی رابطه معناداری با ضریب همبستگی بالا وجود دارد ($\chi^2 = 90/8, p < 0/05$) ($\chi^2 = 0.93$).

نتیجه‌گیری

رواج گردشگری در نواحی روستایی سبب شکل‌گیری انواع مختلف و الگوهای گوناگونی از گردشگری گردیده است. از جمله این الگوها گردشگری خانه‌های دوم و روزانه است که عموماً در نواحی کوهستانی و مناطق پیرامونی کلان‌شهرها شکل گرفته‌اند و تأثیرات و پیامدهای گوناگون و متفاوتی در ابعاد مختلف بر جای می‌نهد. از جمله اینها، تأثیرات اقتصادی است که همواره مورد توجه صاحب‌نظران قرار می‌گیرد.

در این مقاله با انتخاب چهار شاخص عمده و ۲۶ نماگر از دیدگاه ساکنان محلی به بررسی آثار اقتصادی دو الگوی مذکور و در نهایت به تحلیل تفاوت آثار اقتصادی آنها در نواحی روستایی شهرستان شمیرانات پرداخته شده است.

یافته‌ها نشان می‌دهد که الگوهای مذکور تأثیرات مختلف اقتصادی - اعم از مثبت (ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، افزایش قدرت خرید ساکنان محلی و جز اینها) و منفی (افزایش قیمت زمین، کاهش فعالیت‌های کشاورزی) - در ناحیه بر جای گذاشته‌اند. در کنار این تأثیرات، ملاحظه گردید آن گونه که انتظار می‌رود گردشگری در ناحیه نتوانسته است در اشتغال زنان، ایجاد مؤسسات اقتصادی، سرمایه‌گذاری در فعالیتهای تولیدی مربوط به گردشگری، سرمایه‌گذاری در خدمات آموزشی ترویجی، و اطلاع‌رسانی گردشگری تأثیر مثبت بر جای نهد.

علاوه بر دیدگاه ساکنان محلی، مشاهدات و بررسی‌های میدانی نیز این موضوع را تأیید می‌کنند. در مجموع، گفتنی است که نتایج به دست آمده از بررسی تأثیرات اقتصادی گردشگری در ناحیه مورد مطالعه، با نتایج مطالعات دیگران - اعم از مطالعات داخلی (قادری ۱۳۸۲، رضوانی، ۱۳۸۴، مهدوی ۱۳۸۲، علیقلی‌زاده ۱۳۸۷، صالحی‌نسب، ۱۳۸۴) و مطالعات خارجی (Juroski et al., 1997, Frederick, 1992; Haralambopoulos and Lankford, 1994; Tosun, 2002; Kim, 2002; Pizam, 1996) - مطابقت دارد.

در زمینه تأثیرات اقتصادی الگوهای گردشگری، مقایسه پیامدهای الگوها مشخص می‌سازد که گردشگری خانه‌های دوم بر اساس شاخص‌ها و نماگرهای مورد مطالعه، تأثیر بیشتری داشته است. بر این اساس، بررسی تفاوت بین تأثیرات دو الگو، نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین آنها وجود دارد.

همچنین بررسی دیدگاه‌های ساکنان در مورد هر یک از الگوهای گردشگری مورد مطالعه، نشان داد که ۷۴/۳ درصد پاسخگویان گردشگری خانه‌های دوم، و ۲۵/۷ درصد آنها گردشگری روزانه را به عنوان الگوی مطلوب عملکردی، و ۷۱/۴ درصد نیز گردشگری خانه‌های دوم و ۲۸/۶ درصد گردشگری روزانه را به عنوان الگوی مؤثرتر اقتصادی برشمرده‌اند. مطابق با محاسبات

آماري انجام‌شده، از دیدگاه ساکنان در واقع رابطه معناداری با ضریب همبستگی بالا بین دو متغیر مذکور وجود دارد. بدین ترتیب، می‌توان اذعان داشت که در ناحیه مورد مطالعه، ساکنان محلی از توسعه الگوی گردشگری خانه‌های دوم، بیشتر استقبال می‌کنند.

در کنار این گرایش، ناگفته نماند که با مطالعه عمیق و تحلیل داده و ستانده هر یک از الگوهای گردشگری، مشاهده می‌شود که در الگوی خانه‌های دوم هرچند که منافع اقتصادی بیشتر است، ولی به هر حال مصرف منابع آن نیز در مقایسه با گردشگری روزانه بیشتر است. مشاهده می‌شود که این یافته‌ها با دیدگاه‌های لیندبرگ و جانسون (۱۹۹۷)، هورن و سیمونز (۲۰۰۲)، کینگ و دیگران (۱۹۹۲)، که بر اساس مطالعات‌شان اظهار داشته‌اند که درک تأثیرات اقتصادی در تعیین گرایش‌های مطلوب ساکنان محلی بسیار تأثیرگذار است، به اندازه‌ای که سبب می‌شود تأثیرات نامطلوب و آشفتگی‌ها کم‌رنگ‌تر گردد (Lepp, 2004, 19)، هم‌سویی دارد.

در مجموع با توجه به یافته‌ها و نیز پارادایم توسعه پایدار گردشگری، آنچه که می‌بایست برای تقویت پیامدهای مثبت و کاهش تبعات منفی مورد توجه قرار گیرند، عبارت‌اند از: تبیین برنامه‌های هدفمند برای جذب سرمایه‌گذاری، ایجاد تشکل‌ها و تعاونی‌های مردمی برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی، تهیه و اجرای طرح‌های راهبردی به منظور کنترل و هدایت هدفمند گردشگری روستایی و الگوهای آن، مشارکت بیشتر ساکنان محلی در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، حمایت و ارائه تسهیلات لازم و مناسب به ساکنان محلی برای سرمایه‌گذاری، تبیین سیاست‌ها و برنامه‌های مناسب برای سرمایه‌گذاری مشترک افراد بومی و غیربومی، و اعمال کنترل بیشتر بر سرمایه‌گذاری‌ها، و - مهم‌تر از همه - تبیین سازوکارها یا مکانیسم‌های کارآمد مدیریت آثار.

منابع

رضوانی، محمدرضا و صفائی، جواد، ۱۳۸۴، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید (مورد: نواحی روستایی شمال تهران)، پژوهش‌های جغرافیایی، تهران، شماره ۵۴، صص ۱۲۱-۱۰۹.

رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۷، توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.

رهنمایی، محمدتقی، رحمت‌اله فرهودی، آندریاس دیتمان و مصطفی قدمی، ۱۳۸۷، بررسی ظرفیت تحمل حوزه مقصد گردشگری با تأکید بر جامعه میزبان (نمونه موردی: شهر کلاردشت)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۶، صص ۳۴-۱۷.

صالحی‌نسب، زهرا، ۱۳۸۴، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر محمدرضا رضوانی، دانشگاه تهران.

علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر، ۱۳۸۷، اثرات گردشگری بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی نواحی روستایی، مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، به راهنمایی دکتر سیدعلی بدری، دانشگاه تهران.

قادری، اسماعیل، ۱۳۸۲، نقش گردشگری روستایی در توسعه پایدار روستایی، رساله دکتری، به راهنمایی دکتر عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری، دانشگاه تربیت مدرس.

مهدوی، داوود، ۱۳۸۲، نقش توریسم در توسعه نواحی روستایی پیرامون شهرها و ارائه مدل استراتژیک (نمونه موردی: روستاهای لواسان کوچک)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

Byrd, E., Bosley, H., Dronberger, M., 2009, **Comparisons of Stakeholder Perceptions of Tourism Impacts in Rural Eastern North Carolina**, *Tourism Management*, Vol. 30, PP. 693-703.

- Choi, H.C. & Sirakaya, E., 2005, **Sustainability Indicators for Managing Community Tourism**, Journal of Tourism Management, PP. 1-15.
- Hunter, C., 1997, **Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm**, Annals of Tourism Research, Vol. 24, PP. 850-867.
- Jafari, J., 2000, **Encyclopedia of Tourism**, Routledge.
- Kim, K., 2002, **The Effects of Tourism Impacts upon Quality of Residents in the Community**, Ph.D. Dissertation, Blacksburg, Virginia: Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Liu, Z., 2003, **Sustainable Tourism Development: A Critique**, Journal of Sustainable Tourism, vol. 11, N. 6, PP. 459-475.
- Marjavaara, R., 2008, **Second Home Tourism the Root to Displacement in Sweden?**, Doctoral Dissertation Department of Social and Economic Geography Umea University, Sweden GERUM.
- Mathieson, A. & Wall, G., 1982, **Tourism: Economic, Physical and Social Impacts**, London: Longman.
- Muller, D.K., Hall, C.M. and Keen, D., 2004, **Second Home Tourism Impact, Planning and Management**. In C.M. Hall, and D.K. Müller (Eds.) *Tourism, Mobility and Second Homes: Between Elite Landscape and Common Ground*. Clevedon: Channel View, PP. 15-32.
- Norris, M. & Winston, N., 2007, **Second Homes in Scenic Rural Areas of Ireland: Preliminary Results from a Study of Social, Economic and Environmental Impacts**. Paper presented at: The European Network for Housing Research (ENHR) International Conference on Sustainable Urban Areas, 25-28 June.

سعیدرضا اکبریان رونیزی و همکاران ————— تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با ...

Park, M., 2009, **Social Disruption Theory and Crime in Rural Communities: Comparisons Across Three Levels of Tourism Growth**, Tourism Management, Vol 30, PP. 905-915.

Sharpley, R., 2002, **Rural Tourism and the Challenged of Tourism Diversification: The Case of Cyprus**, Tourism Management, vol 23. PP. 233-344.

Telfer, D. & Sharpley, R., 2008, **Tourism and Development in the Developing World**, Routledge, New York.

Tosun, C., 2001, **Challenges of Sustainable Tourism Development in the Developing World the Case of Turkey**, Tourism management, Vol. 22, PP. 289-303.

